

VÝZKUM DESTRUKCE OPEVNĚNÍ POHANSKA U BŘECLAVI V ROCE 2005

Petr Dresler

Práce představuje poznatky zjištěné archeologickým terénním výzkumem destrukce opevnění centrální části Pohanska u Břeclavi. Řez v pořadí osmnáctý je situován v jihovýchodním úseku linie opevnění, jenž dosahuje celkové délky 2,2 kilometru. Výzkum nebyl v roce 2005 dokončen pro náročné terénní podmínky a nepřízeň počasí, přesto je jeho dosavadní přínos pro poznání konstrukce hradby a terénní situace uvnitř i vně opevněného areálu důležitý.

Archeologie – raný středověk – terénní výzkum valu – předběžné výsledky

ÚVOD

V rámci řešení úkolů výzkumného záměru MSM 0021622427 byl v letních měsících roku 2005 zahájen výzkum destrukce opevnění velkomoravského hradiska Pohansko u Břeclavi. I přes 17 dosud provedených výzkumů opevnění v uplynulých 45 letech totiž nemáme dostatek uspokojujících informací, které by napomohly k řešení některých klíčových otázek, nezbytných pro řešení významu celé lokality. Jedná se především o problematiku datace počátku výstavby a zániku opevnění, s tím i spojené otázky počátku fungování a zániku celé aglomerace a otázky nad konstrukcí opevnění samotného. Novým polem bádání je sledování vztahů uloženin geologického, pedologického a antropogenního původu.

USKUTEČNĚNÉ VÝZKUMY VALU

První výzkumy opevnění velkomoravského opevnění na Pohansku začaly v roce 1960 v jižním úseku opevnění (řez R01). Do roku 1964 byly zjištěny základní prvky opevnění, samotná konstrukce opevnění a vztah osídlení uvnitř opevněné plochy k opevnění. Od poloviny 60. let do konce 70. let jsou výzkumy opevnění realizovány v severovýchodním úseku (řez R03, R11–R15) a v 80. letech potom ve východním úseku opevnění hradiska (řez R16 a R17). Řezy číslo R2 a R4 až R10 jsou velmi malého rozsahu a měly za úkol zjistit, zda je kámen použit v konstrukci po celé linii opevnění. Maximální dosažená hloubka v těchto případech je 1,2 metru od vrcholu valu.

Stav zpracování a publikování výzkumů destrukce opevnění na Pohansku je v porovnání s ostatními prozkoumanými plochami na lokalitě silně podhodnocený. Od vedoucích výzkumů známe jen několik článků plně nebo jen okrajově se věnujících výzkumů opevnění a jeho rekonstrukce (*Dostál 1977–1978; 1979; 1984*), dále to jsou speciální studie, věnované petrografickému určení použitého kamene (*Štelcl–Dostál 1984*) nebo jenom zmínky o konstrukci opevnění (*Kalousek 1965*).

KONSTRUKCE

Prvním výzkumem opevnění řezem R01 bylo stanoveno schéma konstrukce hradby. Základem konstrukce je dřevěný rošt z trámů položený na původním, místy zarovnaném humusu. Na tento rošt je nasypáno jílovitohlinité jádro hradby a poskládána čelní kamenná zeď na vnější straně. Kamenná zeď je v prostoru R01 dochována do jednoho metru výšky a je lícovaná pouze na vnější straně. Směrem dovnitř hradby nebyl líc zachycen; kameny postupně prostupují do jílovitohlinitého násypu. Vnitřní strana hradby je zajištěna dřevěnou tylní stěnou. Jedná se vždy o dvě dvojice kúlů (kúlových jam), kdy mezi dvěma krajními kúly je vždy vzdálenost 1,8 metru. Mezi těmito krajními kúly byly vodorovně uloženy trámy nebo fošny, jež držely uvnitř jílovitohlinitý násyp.

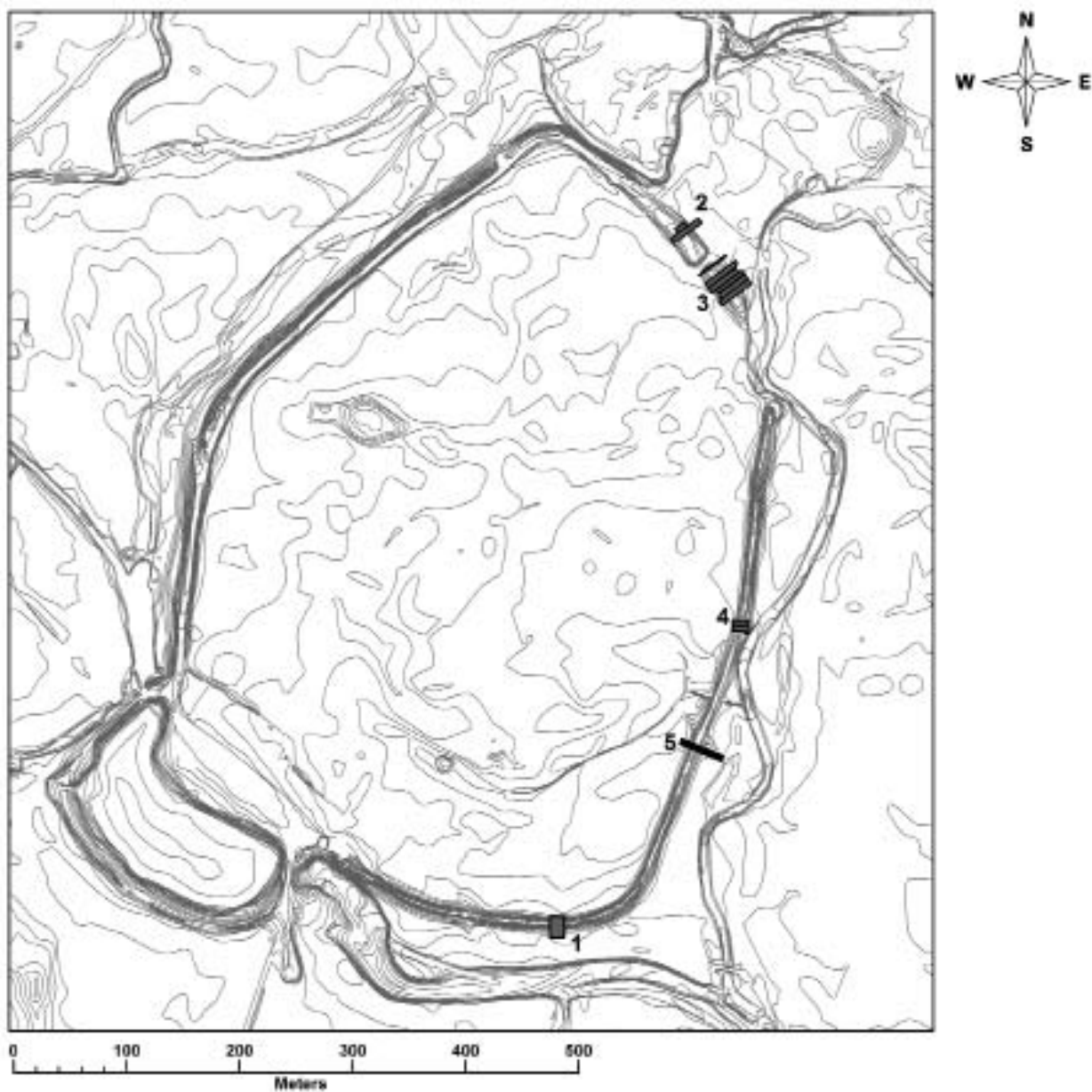
Následující výzkumy destrukce opevnění potvrdily přítomnost všech základních prvků konstrukce hradby i na severovýchodním a východním úseku opevnění. Odlišnosti mezi jižním, severovýchodním a východním úsekem jsou v kvantitě a kvalitě dochovaných stop konstrukce opevnění.

Výrazný rozdíl v konstrukci valu mezi jižním a severovýchodním úsekem je v objemu dochovaného kamene. Zatímco v R01 byla čelní kamenná zeď zachována do výšky až 1 metr, v řezech na severovýchodě a na východě nelze vůbec hovořit o dochované zdi. Vesměs jde o kamenné vrstvy proložené jílovitohlinitým materiálem. Ve studii věnované výzkumu opevnění v R15 vysvětluje B. Dostál absenci dochované čelní kamenné zdi aktivitami okolního obyvatelstva v 18. století případně v 19. století. Domníval se tak na základě nálezů několika novověkých keramických zlomků, které prozatím nebyly v inventáři dohledány, a podle tvaru destrukce. Ta je v severovýchodním úseku nižší a širší než v jižním úseku.

Mnohem výraznější absence kamene byla zaznamenána v prostoru čelní kamenné zdi v R6 a R17, při výzkumu východní brány. I přes argumentaci, že kameny mohly spadnout do koryta ramene Dyje, které se zde linie opevnění dotýká, stále postrádáme dochovanou stojící část čelní kamenné zdi.

METODIKA (SOUČASNÝ TERÉNNÍ VÝZKUM VALU)

Z důvodů výrazně odlišné situace v dochovaných destrukcích opevnění mezi jižním, severovýchodním a východním úsekem jsme přistoupili k provedení nového terénního výzkumu v jihovýchodním úseku opevnění. Je to jeden z nejlépe dochovaných úseků destrukce opevnění, kde bylo možné provést archeologický výzkum. Opevnění je jinde buď porostlé vzrostlým lesem nebo slouží jako základna pro obslužnou komunikaci. Zvolené místo umožnilo vyměřit prostor pro řez o šíři 10 metrů a délky 40 metrů. Po úvaze byla tato odvážně pojatá sonda rozdělena na dvě o pětimetrové šíři a tyto potom označeny jako řez R18 a R19.

Obr. 1. Pohansko. Lokalizace výzkumů destrukce opevnění.

Abb. 1. Pohansko. Lokalisierung der Untersuchungen der Befestigungszerstörung.

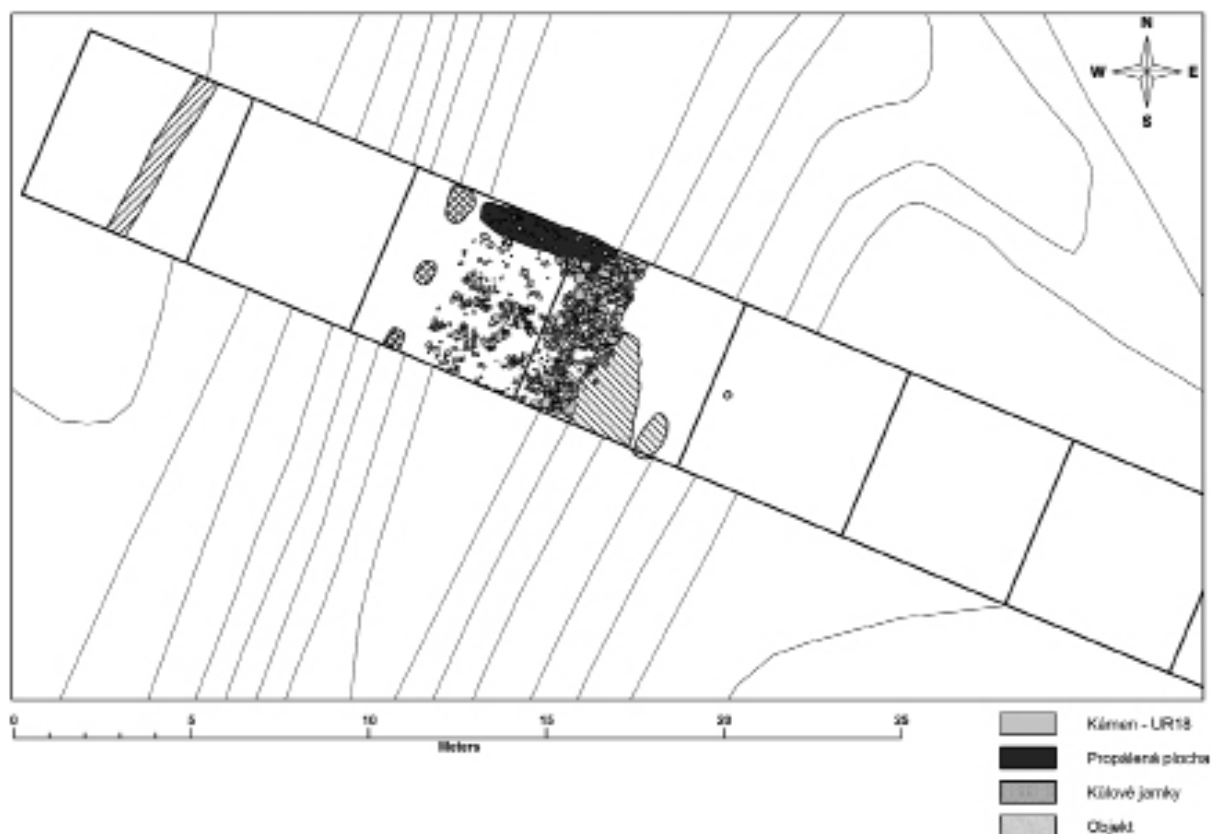
Před vlastním archeologickým výzkumem byla plocha prozkoumána nedestruktivním měřením georadarem, provedené firmou Kolejconsult a servis spol. s r. o. Měřením byla zjištěna složitá zvrstvení nejenom v prostoru hradby a její destrukce, ale také uvnitř a vně opevnění.

Základem orientace v prostoru řezu je systém základních čtverců o rozměrech 5x5 metrů číslovaných vzestupně z vnitřní strany hradiště (viz plánek). Tyto základní čtverce jsou dále rozděleny do menších čtverců o rozměrech 1x1 metr se svým specifickým označením, které vychází z kombinace sloupce a řádku metrových čtverců.

Na počátku úvah o přístupu k výzkumu jedné z nejsložitější terénní situace na Pohansku jsme stáli před otázkou, jakým způ-

sobem odkrývat destrukci, jakým způsobem a jakými prostředky dokumentovat výzkum tak, abychom dokázali zachytit co nejvíce informací a identifikovat tyto informace jak plošně tak i vertikálně. Proto jsme vytvořili způsob dokumentace a identifikace etap výzkumu tzv. dokumentační úrovně. Je to v daný okamžik definovaná jedinečná umělá nebo rozpoznávaná přirozená úroveň (vrstva, fáze) výzkumu, která je za pomoci kolmého snímkování digitálním fotoaparátém a podrobného trojrozměrného zaměření totální stanicí převedena v počítači do digitální vektorové podoby v programu pracujícím na bázi GIS. Dokumentační úroveň je označena neopakovatelným identifikátorem, jehož číslo nesmí být v dané sondě opakováno. Počet dokumentačních úrovní není omezen. V případě, že výzkum je zaměřován do již

Obr. 3. Kamenná hradba v úrovni R18, propálená plocha vstupu a objekty zahloubené do jílovitého podloží.

Abb. 3. Steinwall auf R18-Niveau ausgebrannte Fläche des Eingangs und in die Lehm-Bodenschicht eingetiefte Objekte.

propálenina neprostupovala celou šířkou hradby. Začínala v prostoru týlní dřevěné stěny a končila cca 1,5 m před zjištěným a dochovaným lícem hradby. Vzhledem k tomu, že ve vrcholových partiích (první tři úrovně v prostoru jádra hradby) nedosahovala propálenina linie týlní dřevěné stěny a přibližovala se až na 0,7 m od líce čelní kamenné zdi, musíme předpokládat, že propálenina neprostupovala celým tělesem hradby ve vertikálním směru v celé šířce hradby.

Poslední pracovní verze k významu propáleného prostoru, prezentovaná i na odborné archeologické komisi, je taková, že se jedná o krytý vstup z prostoru týla do hradby a vycházející na její korunu, aniž by narušoval linii čelní kamenné zdi.

Jádro hradby

Prostor jádra hradby je tvořen jílovitohlinitou výplní proloženou kameny vycházejícími z čelní kamenné zdi nebo kameny uloženými prozatím bez zjevného systému. Při skrývání násypu jádra hradby bylo možné sledovat barevně i strukturou odlišné vrstvy, navzájem se prolínající. Na profilu jsou tyto vrstvy lépe viditelné a je zřejmý i způsob vrstvení jádra hradby a sklon vrstev. Vrstvy se sklánějí na vnější stranu hradby.

Při jižním profilu sondy byla ve čtvercích 0411 a 0421 sledována přeplavená propálená vrstva (UR07). Zpočátku zasahovala i do prostoru destrukce čelní kamenné zdi, ale od okamžiku zachycení líce čelní kamenné zdi (UR20) se omezovala pouze na prostor čelní zdi a jádra. Vrstva končila 0,6 metru nad zákla-

dem čelní kamenné zdi. Na této úrovni (UR54) byly vypreparovány vodorovně uložené zuhelnatělé kusy dřev (trámů), orientované kolmo k čelní kamenné zdi. Maximální délka trámů byla 0,3 m, průměr 0,15 m. Vzdálenost dvou sousedních trámů nepřesáhla 0,3 m.

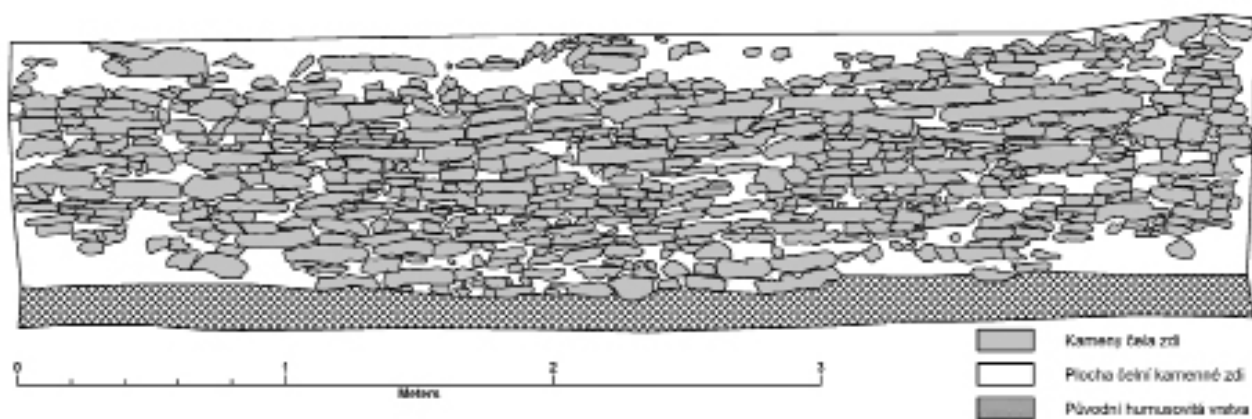
V jádru hradby bylo zachyceno jen několik ojedinělých nálezů, především zvířecí kosti a pár kusů keramiky.

Čelní kamenná zeď a její destrukce

Až do 20. dokumentační úrovně (7. dokumentační úroveň na vnější straně valu) jsme neznali pozici líce čelní kamenné zdi. Na této úrovni byla odkryta z malých kamenů (rozdrcených větších kamenů) poskládaná přerušovaná linie rovnoběžná s osou valu – nejvyšší dochovaný řádek čelní kamenné zdi. Od této chvíle jsme odebírali destrukci na vnější straně tak, abychom vypreparovali čelní zeď a poznali tvar plochy čela zdi.

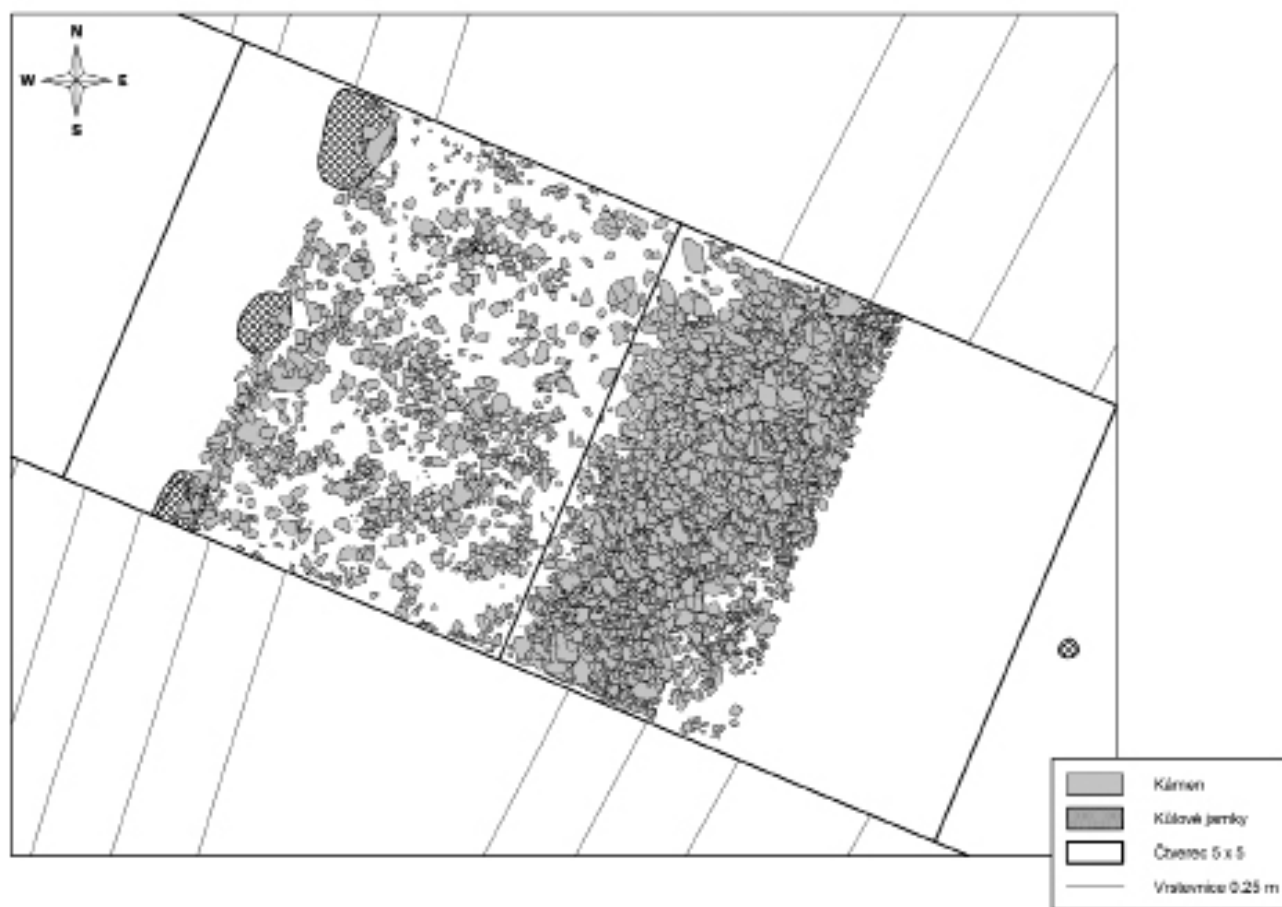
Charakter vnější kamenné destrukce se měnil postupujícím odebráním destrukce. Zatímco ve vyšších úrovních byly kameny destrukce střední až malé, ojediněle velké, promísené jílovitohlinitými splachy a kusy mazanice, byla destrukce v nižších úrovních tvořena kameny středních a velkých rozměrů s převahou kusů ostrohranných s jen malou složkou jílovitohlinitých splachů. Na samém spodku destrukce byly kameny pocházející z líce zřícené části čelní zdi. Tyto nejspodněji odkryté kameny jsou shodné s těmi, jež byly prozkoumány v dochované části zdi. Pod destrukcí zdi byla černá humózní hlína, promísená zví-

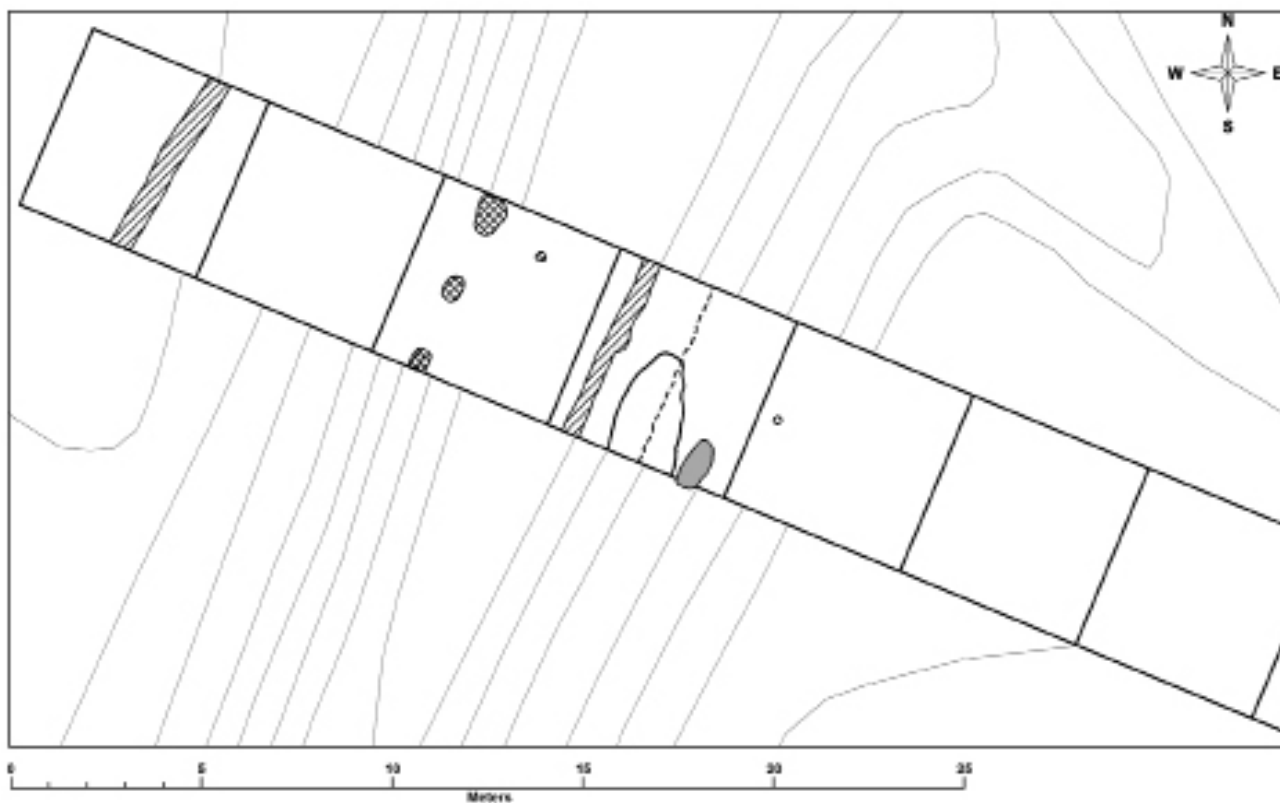
Obr. 4. Pohled na charakter čelní kamenné zdi zachycené a dokumentované výzkumem.

Abb. 4. Blick auf den Charakter der vorderen Steinmauer wie sie im Rahmen der Untersuchung erfaßt und dokumentiert wurde.

Obr. 5. Půdorysný průmět terénní situace v prostoru násypu a kamenné čelní zdi hradby bez propálené plochy.

Abb. 5. Grundrissprojektion der Geländesituation im Raum der Auffüllung und vorderen Wallmauer ohne ausgebrannte Fläche.

Obr. 6. Zahloubené objekty do podloží s vyznačenou linií líce čelní kamenné zdi. Objekt (bílá plocha), hrob (šedá plocha), žlaby (šikmé šrafování), kúľové jámy (křížové šrafování).

Abb. 6. In die Bodenschicht eingetiefte Objekte mit eingezeichneter Fluchtlinie der Steinmauer. Objekt (weiße Fläche), Grab (graue Fläche), Rinnen (schrägschraffiert), Pfahlgruben (kreuzschraffiert).

řecími kostmi. Pod touto vrstvou se již nacházelo jílovité podloží. Při odebrání destrukce čelní zdi byl na 3. metru od líce zdi ve sloupci 0510 zaregistrován žlab vyplněný hnědou jílovitou hlínou. Tato proluka v kompaktních vrstvách vnější destrukce se rýsovala i v několika plošných úrovních a na obou hlavních profilech.

Čelní kamenná zeď se zachovala do výšky 0,95 m. Hraničí zdi směrem dovnitř hradby nelze bezpečně stanovit. Téměř v každé dokumentační úrovni prostupovaly kameny čelní zdi do jílovitohlinitého násypu do různé vzdálenosti od čela zdi. Z pozorování v terénu a na základě dokumentace prostoru hradby je možné považovat za kamennou čelní zeď prostor 1,5 m od líce čelní kamenné zdi směrem dovnitř hradby. Je nutné mít na paměti, že se jedná o vymezení umělé.

Týlní dřevěná stěna

Při snižování hlinitojílovité destrukce jádra hradby na vnitřní straně valu v prostoru čtverců 0311 až 0315 a 0321 až 0325 byly od 10. úrovně dokumentovány kousky zuhelnatělých dřev týlní dřevěné stěny. V následujících 5 dokumentačních úrovních se jejich počet zvyšoval a zvětšovaly se i jejich rozměry. Zdokumentováno je 59 kusů zuhelnatělých dřev, z nichž bylo odebráno přes 30 vzorků určených ke stanovení druhu stromu a deset vzorků pro dendrochronologickou analýzu. Po odebrání destrukce jádra hradby, destrukce týlní dřevěné stěny, písčitojílovité vrstvy se

zvířecími kostmi a původního humusu, byly odkryty kameny obložení opěrných kúlů týlní dřevěné stěny. Zachytili jsme tři kúľové jámy (KJ 1 až KJ 3) obdélníkového půdorysu, jejichž středy jsou od sebe vzdáleny 2,1 m a okraje 1,8 m.

Objekty v nadloží a sídlištní vrstvy

Vnitřní strana hradby

Na jílovité podloží uvnitř opevněného areálu, na vnitřní straně hradby, nasedá černá hlinitopísčité humózní vrstva s minimálním výskytem archeologického materiálu. Na tento původní humus byla nasypána písčitojílovitá vrstva obsahující zvířecí osteologický materiál a velkomoravský keramický materiál. Tato vrstva vznikla pravděpodobně úmyslně a vyrovnávala terén před vlastní výstavbou hradby. Na svrchním povrchu této vrstvy byly odkryty velké, ploché kameny, indikující původní komunikační horizont v době fungování hradby. Mezi těmito kameny a na nich ležela hlinitá vrstva s kusy mazanice s otisky prutů a destrukce týlní dřevěné stěny. Mazanice je kvalitativně výrazně odlišná od mazanice z jílovitohlinitého jádra hradby a výplně krytého vstupu. Z jaké stavby tato mazanice pochází a jaká je její velikost a vztah k hradbě, nemůžeme doposud říci nic bližšího, než bude dokončen výzkum i na řezu R19.

Vnější strana hradby

Na vnější straně hradby byla situace v nadloží komplikovanější. Na jílovité podloží, identické s podložím uvnitř hradiska, nasedá černá hlinitopísčítá humózní vrstva, do které byly zahlobeny objekty a kúlové jamky, a na jejímž povrchu ve čtverci 08 byla nalezena část ostruhy. Tato vrstva je překryta destrukcí čelní kamenné zdi, a to do vzdálenosti až 10 m od čela kamenné zdi. Dále na černou hlinitopísčítou humózní vrstvu nasedá šedo-hnědá jílovitá náplavová hlína středověkého až novověkého stáří. Tato náplavová hlína také překrývá vnější destrukci hradby. Je tedy zřejmé, že náplavy přicházejí do těchto míst až po zániku a destrukci opevnění, nikoli ještě za jeho funkční existence. Jaký je časový interval mezi opuštěním, zánikem hradby a prvními povodňemi přinášejícími náplavové hlíny, nevíme.

Objekty zahlobené do podloží

Po odstranění všech nadložních vrstev na vnitřní i vnější straně hradby byly zachyceny tři větší (žlab, objekt a hrob) a pět menších (kúlové jámy) zahlobených objektů v jílovitém podloží. Do výčtu kúlových jam nepatří kúlové jámy z konstrukce týlní dřevěné stěny. Ze zahlobených objektů byl prozkoumán pouze žlab na vnitřní straně hradby. Ten se zpočátku jevil jako úzký, 0,15 metru široký žlábek, vyplněný tmavým hlinitojílovitopísčítým zásypem, jasně se rýsujícím u severního profilu sondy (čtverce 0144 a 0145). Žlábek byl proříznut dvěma sondami, na jejichž profilech byla rozpoznána skutečná výplň žlabu (jílovito písčítá), těžko odlišitelná od podloží. Toto upřesnění prokázalo, že žlab prochází napříč řezem R18, dosahuje šířky až 0,6 metru a hloubky 0,7 m. Z jeho výplně nepochází žádné nálezy.

Pozornost si zasloužilo i zvláštní rozmístění ostatních objektů. Jako nejzajímavější se jeví objekt 1 na vnější straně hradby, který svou východní částí (polovinou) zasahoval pod linii čelní kamenné stěny. Podle stratigrafických pozorování vyplývá, že je zahloben do původního humusu, na němž byla hradba později postavena.

ZÁVĚR

Archeologický výzkum destrukce opevnění velkomoravského hradiska Pohansko u Břeclavi v roce 2005 nebyl sice v daný rok ukončen, přesto již známe základní konstrukční prvky velkomoravské hradby. Čelní kamenná zeď je dochována do výšky 0,9 metru nad původní terén. Jádro hradby je tvořeno jílovito-hlinitým násypem proložený kameny vycházejícími z prostoru čelní kamenné zdi téměř až ke dřevěné týlní stěně. Z týlní dřevěné stěny zůstaly pouze zuhelnatělé kusy, z nichž se ani jeden prozatím neukázal vhodný pro dendrochronologické datování. Dále byly zachyceny kúlové jámy pro opěrné kúly týlní dřevěné stěny. Nejzajímavějším a doposud nezachyceným konstrukčním prvkem je prostor vyplněný extrémně propálenými kusy jílovitohlinitého jádra hradby. Vzhledem k tomu, že výzkum nebyl z důvodu nepříznivého počasí ukončen, jsou zde předložené výsledky pouze předběžné a jejich úplnou platnost potvrdí až výzkum v roce 2006.

LITERATURA

- Dostál, B., 1977–1978:* Zemnice s depotem pod valem hradiska Břeclavi-Pohanska, Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity E 22–23, 103–134.
- Dostál, B., 1979:* K opevnění hradiska Břeclavi-Pohanska, Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity E 24, 73–93.
- Dostál, B., 1984:* Východní brána hradiska Pohanska, Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity E 29, 143–166.
- Kalousek, F., 1965:* Velkomoravská pevnost Pohansko u Břeclavi, In: Almanach Velká Morava. Brno, 45–61.
- Štelcl, J.–Dostál, B., 1984:* K metodice archeologického i petroarcheologického issledovanija vorot na velkomoravskom gorodišče Pogansko pod g. Břeclav, Scripta Facultatis Naturalium Universitatis Purkynianae Brunensis 14, No. 5 (Geologia), 179–220.

PETR DRESLER, Ústav archeologie a muzeologie FF MU, Arne Nováka 1, CZ-602 00 Brno; dresler@phil.muni.cz

ZUSAMMENFASSUNG

Die archäologische Untersuchung der Zerstörung der großmährischen Burgwallbefestigung Pohansko bei Břeclav im Jahr 2005

Die archäologische Untersuchung der Zerstörung der großmährischen Burgwallbefestigung konzentrierte sich im Jahr 2005 auf Chronologie und Konstruktion des Walls und auf die pedologische und geologische Situation im südöstlichen Abschnitt der Destruktionslinie der Befestigung, wo die Grabung erfolgte. Das Hauptziel bestand jedoch darin, eine ausreichende Anzahl verkohlter Holzstücke aus der Konstruktion der hölzernen Rückwand des Walls für die dendrochronologische Analyse zu bekommen. Die Untersuchung der komplizierten Geländesituation machte auch die Einführung eines neuen Systems der Geländedokumentation erforderlich, welche die Vorteile eines digitalen Fotoapparates, des Anfertigen von vertikalen Aufnahmen und die geographischer Informationssysteme miteinander kombiniert.

Die Masse der Zerstörung des Walles wurde in einzelnen künstlichen und auch natürlichen Schichten abgetragen, die als Dokumentationsebenen gekennzeichnet wurden. Jede Ebene wurde mit digitalen Hilfsmitteln detailliert dokumentiert (digitaler Fotoapparat, Totalstation) und so nebst Geländeaufzeichnungen bzgl. Stratigraphie, der zum Bau des Walls verwendeten Gesteinsarten u.ä. in das GIS übertragen.

Während einer Saison (10 Arbeitswochen) ist es uns gelungen, in detaillierter Weise zwei Drittel des Volumens der Wallzerstörung sowie der in situ erhaltenen Wallreste zu untersuchen.

Durch die Grabung von 2005 ist es uns gelungen, die Masse der inneren und äußeren Zerstörung des Walls sowie die Grundkonstruktionselemente des Walls abzutragen und vor allem ein völlig neues Element in der Wallkonstruktion, d.h. eine tunnelartige Mündung am Wall zu untersuchen, die mit der deutlich ausgebrannten Verfüllung des Wallkerns gefüllt war.

Die äußere Zerstörung des Walls, der vorderen Steinmauer, lag auf einer ursprünglich humusartigen Schicht, auf welcher der Wall errichtet wurde. In die humusartige Schicht sind ältere Siedlungsobjekte als der Wall eingesunken, und an seiner Oberfläche fanden wir Spuren menschlicher Tätigkeiten und damit einer zielgerichteten Nutzung des Raumes vor dem Wall, d.h. außerhalb des besiedelten und befestigten Areals.

Die innere Zerstörung des Walls verdeckte die aus älteren Untersuchungen der Zerstörung des Walles schon bekannte Siedlungssituation. Auf der ursprünglichen humusartigen Schicht lag eine Kulturschicht, die im Zeitraum ab Bau der Befestigung bis zum Verschwinden des Besiedlungsstandorts entstand. Auf dieser Kulturschicht lagen verkohlte Stücke der hölzernen Rückwand. Keines der Stücke war jedoch erhalten genug, um glaubwürdige und relevante Daten für die dendrochronologische Analyse zu liefern.

Aus den Konstruktionselementen des Walls gelang es uns, die vordere Steinmauer bis zur Höhe von 0,9 m ab der Oberfläche auf dem der Wall gebaut worden war, zu erfassen. Die Mauer ist nur auf der Innenseite gefluchtet, sie schiebt sich allmählich ins Wallinnere hinein und geht in die Lehm-Ton-Verfüllung des Wallkerns über. An der Wallinnenseite haben wir im Raum der hölzernen Rückwand lediglich Pfahlgruben senkrechter Stützpfähle und ihre Auslegung mit Steinen entdeckt

Am interessantesten ist die Freilegung eines deutlich ausgebrannten Raums im aus Lehm-Ton bestehenden Wallkern. Es handelt sich um einen mit deutlich ausgebranntem Material aus dem Wallkern gefüllten Tunnel, der auf der Innenseite des Walls begann und an der ursprünglichen Oberfläche des Walls mündete, ohne die vordere Steinmauer zu verletzen. Auf der Innenseite grenzte an den ausgebrannten Raum eine Ansammlung von Lehmewurf aus einem wahrscheinlich direkt am Wall stehenden Siedlungsobjekt. Wir vermuten, daß es sich um den tunnelartigen Eingang zur oberen Wallfläche handelt.

Auf der Innenseite des Walls und teilweise unter ihm zeichneten sich nach Freilegung der ursprünglichen, humusartigen Schicht eingetiefte Siedlungsobjekte ab. Beide müssen aus der Zeit stammen, bevor der Wall gebaut wurde. Die Untersuchung ihrer Auffüllung ist ebenso wie die vollständige Untersuchung der Überreste des Walls Gegenstand der nächsten Saison.

Gegenwärtig wissen wir, daß im Raum des südöstlichen Abschnitts der Zerstörung der Befestigung Reste der vorderen Steinmauer bis zu einer Höhe von bis zu einem Meter, und des Wallkerns bis zu einer Höhe von 2,5 m erhalten sind. Vor dem Wall und im Innern des befestigten Areals kann eine komplizierte Situation erwartet werden, die mit dem Leben vor und nach dem Wallbau zusammenhängt. Der ausgebrannte Raum im Innern des Walls eröffnet einen neuen Fragenkomplex, der mit den Konstruktionselementen der Befestigung in Pohansko zusammenhängt. Von unabdingbarer Wichtigkeit ist auch die Klärung der Frage, wodurch die Erbauer und Strategen den fehlenden Graben ersetzen.